

KISEBBSÉGI MAGYARSÁG KÖZÉPSŐ RÉTEGEI

A középrétegek társadalmi helyzetének ismeretöje, hogy a társadalom fő rétegei között élnek, a társadalmi szerkezet közepén, sem nagyon alul, sem nagyon felül a társadalmi hierarchiában. A társadalmi lét középértékét képviselik s kiegyensúlyozottságukkal fékezik a kilengéseket a szélső pontok felé. Az iparosságot, a tehetősebb parasztságot és a középosztályt soroljuk e rétegek csoportjába.

Két réteg, az iparosság és a parasztság tehetősebbjei a modern fejlődés kényszere folytán nem tudják megőrizni tartósan nyugalmi helyzetüket. A fejlődés kitolja őket megállapodott társadalmi és egzisztenciális helyzetükből s vagy feljebb lendíti, a hierarchiában, vagy pedig leszorítja a társadalom népalji rétegei felé. Vannak esetek — a mai időkben egyre ritkul ez a jelenség — amikor a kisiparos nagy vállalkozóvá lesz. Általánosabb azonban az, amikor a kisiparos nem tudja megőrizni létét, tönkremegy és letöredezik a társadalom alsó szintje felé. A középosztály helyzete némileg állandóbb. De a megélhetés szempontjából itt is a csuszamlás az általános és ritkább az emelkedés.

A társadalomtudomány még nyugalmasabb fejlődés során is e törvényszerűségek perspektívájában vizsgálja a középrétegek helyzetét és változásait. Az a meggyőződésem, hogy a magyar kisebbség középrétegeinek helyzetét szintén e törvényszerűségek határozták meg. Vagy pontosabban: a magyar kisebbség változásai középrétegeinek életében ugyanezeket a törvényszerűségeket erősítették meg. Csak-hogy a fejlődés sokkal gyorsabb és sokkal dinamikusabb volt, mint nemzeti létét szabadabban kiélő népeknél. A kisebbségi helyzet nagy ellentéteket iktatott a kisebbségi magyarság életébe, mint amekkorák akkor hatottak volna, ha az egymillió felvidéki magyarság a nemzet többségéből nem szakad ki. A kisebbségi magyarság társadalmi erőtere sokkal gazdagabb volt és sokkal terhesebb. Nemcsak belső ellentétei, saját belső élete hatott a fejlődésre, hanem külső erők is és ezek sokkal nagyobb mértékben. A folyamatok és kifejlődések nagyon meggyorsultak ezáltal, mert nagy belső és külső hatások sodorták azokat a végső fokok felé. Tán a felvidéki magyar kisiparosság helyzete bizonyítja ezt a legszomorúbban és így a legszemléletesebben.

A kisiparosság helyzete

A kisebbségi korszak elején, amikor a nagy üzemek egymásra kiszorultak a termelésből, azt lehetett volna várni, hogy a kisiparosság valamiképp megszilárdítja létét. A nagy halak kiveszőben voltak ugyanis, amelyek békésebb idők során állandóan pusztították őket, a kis halakat. A megszűnt fel-

vidéki gyárak helyét a fogyasztásban azonban csehországi üzemek foglalták el. Az otthoni nagy halak helyett más, hatalmasabb lények jelentek meg a vizeken. De legalább csak abban a mértékben lehetett volna kisiparos termelést folytatni a Felvidéken, mint régen, a világháború előtt, amikor ugyan hatalmasan fejlődött a gyáripari termelés, de a kisiparosságtól még sem vette el teljesen a levegőt. Az ipari fejlődés természete a világháború előtt mintha külterjes lett volna, az elégséges piacok birtokában mindig szélesebb területekre gyűrűzött s nem volt gondja, hogy a piacokat belterjesen kihasználja. A kisiparosság éppen ezért élhetett meg a nagyipar mellett, mert a fogyasztás belterjesebb kielégítése mindig biztosította a kisipari termelés életét. Sok szükségleti cikkel kapcsolatban a fogyasztás olyan minőségi igényeket támasztott, amit nem tudott a gyáripar termelése kielégíteni, ahol termésmérszerűleg a mennyiségi szempontok döntenek a gyártásban. De megváltozott ez a helyzet a háború után. A csehszlovák köztársaság kereteibe szorult hatalmas nagyipar nem terjeszkedhetett külterjesen, külső piacok felé s ezért a belső piacok belterjes kihasználását kezdték el. A nagyipar elfoglalt minden talpalatnyi helyet, betöltötte az igények minden apró rezzenetét a fogyasztásban. A fiatal köztársaság csakhamar olyan képet kezdett öltetni, mint valamely amerikai állam, ahol gyors tempóban technizálódik az élet. A lerakatok kitartó tervszerűséggel beszervezték az árupiacot. A felszabadult és éhes cseh tömegek szinte csak mennyiségi igényekkel rendelkeztek s ez teljesen megfelelt a cseh gyáripari szériatermelésnek. A kisipar végzetesen kiszorul a ter-

melésből s ezt a tényt a kisiparosok óriási hekatombája jelezte országszerte. Maga Batya, a bőripari és cipőipari termelés összpontosításával 60.000 kisiparost szorított ki. A cseheknél az ilyen természetű zavarok levezetődhetnek, mert a nagy lendületet vevő élet más területekre szívta fel ezeket az elemeket. Sok esetben a hivatalnoki rétegekbe, mert az új állam igazgatása nagy tisztí és altisztí aparátust igényelt. A Szlovákiába özönlő hivatalnokok között rengeteg olyan volt, aki úgy jött északról délre és keletre, mint a gyarmatokra, vagy Amerikába, ahol a korlátlan lehetőségekben a legellentétebb foglalkozások is bámulatos gyorsasággal átképződhetnek. A kisebbségi kisiparosság azonban nem szívódhatott fel sehová. A gyárak nem vehették fel mint ipari munkást. Ha felvették, akkor az ipari munkások válsága mélyült el. Az egyik baj egy másik felidézésével talál szomorú orvoslást. Különleges jelenségek is hatottak aztán a kisiparosság helyzetére. Valamikor a vasút kiépítésével nagyon sok kisiparos szívódott fel a vasút személyzeti állományába, mint mozdonyvezető, fűtő és fékező. A magyar vasutasok elbocsátásával az egykori vasutasokká változott kisiparosok visszaözönlöttek a régi szakmákba és a bentlevőket kifelé szorították, a teljes nincstelenségbe. Falusi helyeken, ahol a kisipari szakma nem jelent még teljes specializálódást a mezőgazdasági tevékenységgel szemben, ahol a kisiparos még mezőgazdasági termelő is, ott elhagyták az iparokat, mert nem nyújtottak megélhetést. Itt mezőgazdákká változtak az iparosok. Az iparengedélyeket visszaadták és a kisipari szakmák elsorvadtak. Azok a mesterek, akik még valahogyan fenntartották mű-

helyeiket, nem kaptak utánpótlást, tanoncnak nem ment senki, mert a kisipari szakmák már nem biztosítottak megélhetést. Kisiparosaink szinte egyszerre társadalomkízüli helyzetbe sodródnak, lábukat még a proletári élet színvonalán sem tudják megvetni. A csehszlovák statisztika gondosan őrizte azokat az adatokat, amelyekből a magyar kisiparos-ság szörnyű helyzetét számszerűen be lehetne mutatni. Meg kell elégedni helyi értékű adatokkal tehát, olyanokkal, amelyek csak részben tükrözik a kisiparosok szomorú sorsát. De a kis adatokból is kiolvasható azért a nagy összefüggés, amely országos méretekben meghatározta életüket. Érsekújvárott a háború előtt és alatt két cipőgyár is működött, de emellett a cipő- és csizmadiakészítő kisipar is megélhetett és eltartott 160 vásározó cipészt és csizmadiat. Amikor Batya átvette a cipőgyárakat s amikor felépítette lerakatait, a cipész és csizmadia kisipar teljesen tönkrement. A vásározók száma 20—25-re csökkent, a többi napszámosként kereste kenyerét. Természetes következménye volt ennek, amit már említettünk, hogy tanoncnak nem adtak senkit, mert a felszabadult legények sokszor csak a kosztért kaphattak a mestereknél munkát.

Amint a háború utáni évek során a cseh tartományok lakossága egyre gazdagodott, magasabb igények fejlődtek benne, egyéni igények, az önállóság első éveiben uralkodó standardizált tömegizlés helyett. A szériagyártmányokat, a formára szabott cipőt és ruhát kezdik levetni, az uniformizált stílust egyéni ízléssel helyettesítik. Ebben a változásban a cipő- és szabóiparnak felébred a konjunktúrája és kisiparosaink egyre tömegesebben vándorolnak fel

Prágába, a gazdagodó cseh fővárosba. A magyar iparossegédek is egyre nagyobb számban maradnak a cseh városokban a katonaság után, ahol magasabb képzettségük, fejlett ízlésük és nagyobb szakmabeli jártasságuk könnyű elhelyezkedést biztosít számukra. *A csehek megduzzadt gazdagsága, amely a nemzeti-ségek óriási anyagi szolgáltatásaiból állott elő, most, az anyagi javak elvonása után, kezdi elszívni a kisebbség emberállományát is, asszimilálja értékes rétegeit.* A felvándorolt iparosok sokszor benősülések útján érzelmileg is hozzákötődtek a többségi környezethez. *Otthon, a kisebbség telepein az általános elszegényedés miatt „Batya-cipős magyarrá” lett a nép, a cseh városokban viszont kezdik levetni a Batya cipőjét és felszívják iparosaink egy részét, hogy azok egyéni ízlésükkel szolgálják a meghízott igényeket*

Kisiparosságunk sokszor ólmos nehézkedéssel állott sorsa előtt s így fogadta a kisebbségi élet tragikus fordulatait. Tudatát kispolgári vágyak töltötték meg. Egyesületeiben reménytelen és terméketlen felfelé vágyakozások ütöttek tanyát, műkedvelősi dívott soká, a multidők passzív várása. Sokszor szörnyen megfizette ezt a passzivitást, mert a modern szervező formák ismeretével megőrizhette volna még létét a kisebbségi sorsban is. Érdekes, hogy a parasztság sokkal nagyobb fogékonyságot mutatott a szövetkezetek iránt, mint a kisiparosság. A parasztság a polgárosulás lehetőségeit hatalmasabban fogta be szekerébe, mint az iparosság. Ezt a réteget túlzott individualizmusa távol tartotta a társulástól a termelésben. Társulási hajlamok csak társadalmi, illetőleg társasági téren éltek benne. Magyarsága mellett azért érzelmileg kitartott azokon

kívül, akik a cseh városokba szivódtak fel. Ha valamelyik legényegyletben a műkedvelők betanulták az „Ocskay brigadérost”, hatalmas sikereket értek el vele az iparosság köreiben. Valamiféle kései kurucság élt ebben a rétegben. Pozitív jelentősége az volt, hogy megtartotta iparosainkat magyarnak, csak az volt a bántó, hogy ez a réteg nem tudta magyarságát átértékelni és modernebb, életrealóbb formákkal összeegyeztetni. Így jobban gyarapíthatta volna a kisebbség anyagi és kulturális állományát és jobban növelhette volna ellenállóképességét az idegen befolyásokkal szemben.

A parasztság sorsa

Bármennyire is szeretnők, csaknem lehetetlen a mezőgazdasági népesség tagozódását számszerű pontossággal meghatározni. A csehszlovák statisztika a mezőgazdasági termelők nemzetiségét sohasem vette figyelembe. Közvetett utakra kényszerülünk itt is, ha el akarjuk dönteni, hogy a mezőgazdasági népesség egy vagy más csoportja a kisebbségben milyen kiterjedést ért el. Az egymillió magyarból 456.199 egyén élt mezőgazdaságból. Ez a szám 114.049 parasztcsaládnak felel meg, ha a családtagok számát négynek vesszük. A szlovákiai általános helyzet szerint a mezőgazdasági népesség 35,4%-a rendelkezett valami földdel. Ez az arány a magyarság esetében 42.369 családnak és 169.476 személynek felel meg. Ha feltételezzük, hogy minden család egy földbirtokkal rendelkezett, akkor a magyar birtokosok megoszlását hozzávetőleges pon-

tossággal úgy számíthatjuk ki, hogy a birtokmegoszlás szlovákiai és kárpátaljai átlagának segítségével felosztjuk a magyar birtokosok számát. Az egy hektárig terjedő üzemek az összes gazdaságok 22%-át tették ki Szlovákiában és Kárpátalján. Ezek szerint a magyar parasztság tömegéből az egy hektárig terjedő törpe üzemcskék száma 9321. Az egy-öt hektáros kisüzemek száma 47%, összesen 19.913, az öttől—tíz hektárig terjedőké 20%, összesen 8474, a tíztől—harminc hektárig terjedőké 10%, összesen 4236 és a harminc hektáron túl terjedőké 1%, összesen 423. Most már helyenként más és más üzem nagyság biztosítja a nyugodt paraszti lét fenntartását. Átlag a tíz hektártól felfelé terjedő üzemek azok, amelyek még valamiféle megélhetést nyújtanak, a legkisebbnél roppant küzdelemmel. Ha tehát elfogadjuk ezt, akkor a tehetősebb mezőgazdasági réteg mintegy 4657 gazdaságot foglalt magában és ez kb. 18.000 embernek felel meg. A magyar kisebbség tehetősebb paraszti rétege nagyobb nem lehet, az a benyomásom, hogy még ebben a számban is van valami szépítés. Ekkora hát az a réteg, amely a kisebbségi paraszti sors biztosabb alapja volt. A mezőgazdasági népesség nagy része szegény törpegazdákból és nincstelen földmunkásokból állott, társadalmi létezés alá szorított tömegekből, amelyek állandóan nyugtalan lázokat hordoztak magukban.

A tehetősebb parasztság egy-egy faluban négy-öt gazdából állott, csak a délszlovákiai nagy parasztfalvakban volt számosabb és csak itt alkotott társadalmi határozottságú réteget. Ezeknél a jobbmódúság ismertető jele volt, hogy gazdasági cselédet tartottak, kocsist vagy szolgát. Tehetősebb helyzetük

tudata sok helyen már csak álarcként viselt családi hagyomány volt, a mult emléke. A falu nagy osztályellentétei is kopni kezdtek a kisebbségi helyzetben, a kulák-gőg és a parasztnábobi úrhatnáság már alig létezett.

A „Sarló” szociográfiai vándorcsoportja Gömörben 1931-ben már alig talál olyan gazdákat, akiknek birtoka meghaladná a 100 holdat. Fülekpüspökön a gazdák átlagos birtoka 20 hold, de csak négynek telik cselédre, a legtöbbje csak szezonmunkásokat tud alkalmazni aratáskor. Gazdafiúk már a füleki zománcgyárba is eljárnak ipari munkába, a falusi szegényekkel együtt. Ragyolcon a parasztbirtok 80 holdtól lefelé terjed, a gazdák legnagyobb részének azonban csak 20 holdja van. A ragyolci bányamunkások 4—5 holdas törpebirtokosokból kerülnek ki. Csákányházán a legnagyobb parasztbirtok 40 hold. Bénán azonban a legnagyobb gazdának már csak 13 holdja van, Balogfalván a tehetősek 15 holdasok. Ajnácskő parasztnábobja 100 holdas gazda, aki után két 30 holdas gazda következik, azután törpébb birtokosok. Ó-Báston a legnagyobb gazda 90 holdas, van még egy-két harminc holdas, a legtöbb azonban 1—2 holdat bír. Almágyon a parasztbirtok legfelsőbb határa 50 hold, Gestetén 45, Rimasimonyiban 50, Rimaszécsen pedig 60 hold. Csak ezek a legtehetősebbek tartanak gazdasági cselédeket. Ugyanilyen a helyzet a Szilicei-fensíkon is. Szilicén és Körvtélyesen a felső határ 50, Szádalmáson pedig 70 hold. Szádellőn a legtehetősebb gazda 18 hold birtokosa. A bodrogközi vándorcsoport jelentéséből is hasonló kép tárul elénk. Csallóközben 1920-ban mindössze 59 olyan föld-

birtokos volt, akik 150 hektárnál nagyobb földdel rendelkeztek. Az 57,5 hektárig terjedő parasztbirtokok az összes üzemek 66,34%-át tették ki. Az 57,5 hektártól 86 hektárig terjedő üzemek száma 46,67% volt. Érsekújvárnak, a legnagyobb felvidéki magyar parasztvárosnak 1100 gazdája közül csak 11 birtoka haladja meg a 88 holdat.

A felvidéki tehetősebb magyar parasztság vékony réteg volt csupán s nagyon határozatlan létalappal rendelkezett. Mindenütt ellenségesen állott szemben a hatalommal, mert a földosztásból mindenütt kirekesztették. Lelki alkatának a Magyar Nemzeti Párt felelt meg a legjobban s a falvakban mindenütt ennek élcsapatát alkotta. A csehszlovák agrárpárt magyar tagozata csak átmeneti sikereket ért el sorai-
ban, tartósan nem bírt legyökeredni. A földosztás nemzetiségellenes végrehajtása ezer tényben állott a parasztság előtt. Vannak, akik állítják, hogy ha a csehszlovák kormány megfelelően részeltette volna a magyar parasztságot a földosztásban, akkor tartósan magához köthette volna. Mindenesetre levezetődött volna a parasztság lázongása, de a magyar közösségből nem lehetett volna elvonni. Nagy hatalom a föld, mert roppant volt e réteg vágya a föld után, de ez a vágy sem tudja elnyomni teljesen a közösségi tudatot. A magyar népi-nemzeti tudat sokszor valami fajtaérzéssel volt azonos e rétegnél. A jövevény telepest sokszor azért vetette meg és azért idegenkedett tőle, mert másnak érezte, idegennek, furcsának, aki nem illik bele az ő közösségébe. Láttam a Bodroγκöz és a Csallóköz magyar parasztságnak felháborodását és hallottam csúfondáros megjegyzéseiket, amikor a jövevény telepések nem tud-

tak úgy kazlat vagy petrencét rakni, mint ahogyan az a magyar vidéken hagyomány volt a táj törvényei szerint. A bodroghközi Boj és Bottyán vidékén meg is tanították a szláv telepeseket — magyarul petrencét és kazlat rakni.

Nem hihető, hogy e réteg tömény népisége közösségi érzése eltűnt volna az időben, ha kedvezett volna neki a kormányzat. A parasztság hajlik a legnehezebben a kiszakadásra. Ha a magyarság teljesen kiszorult volna a városokból, a falvak egyszerűbb kereteiben élt volna tovább és nem olvadt volna be az idegen közösségbe.

A földosztás nem emelte fel ezt a réteget. Másutt mindenütt erre a rétegre épített, a cseh és morva parasztság e típusát tette meg államfenntartó politikai és gazdasági erőnek. A cseh parasztság folyton gazdagodott. Egyre növekedett gazdasági, társadalmi és politikai ereje. A szlovákiai és kárpát-aljai paraszti tömegek és bennük főleg a kisebbségiek lassan tönkrementek. *Szinte hihetetlen volt a cseh és szlovákiai parasztság életszínvonalának különbsége. Az önálló csehországi földművesek átlagos húsfogyasztása évi 35 kg volt, Szlovákiában csak 27, Kárpát-alján pedig csak 15 kilogramm. A földművesek cukorfogyasztása 137 kilogramm. Szlovákiában 78, Kárpát-alján 15. Textilárut és cipőt a csehországiak évente 638 korona értékben vásároltak, Szlovákiában már csak 356 koronáért és Kárpát-alján csak 180 koronáért!*

A cseh és morva parasztság gazdagodott és öntudatosodott és hatalmas utánpótlásokat küldött a középosztályba. Morvaországban a Hanán és a morva-szlovákok vidékén láttam falvakat, ahonnan gyerekcseregek jártak be a városokba középiskolákba.

A leányok és fiúk még maturáns korukban sem vetették le falvaik népviseletét s láttam tanítójelölteket is, akik nem valami mondvacsinált romantikából, hanem egyszerű természetességgel viselték a házi-hímzésű ingeket. Nem volt bennük az alacsonyabbrendűség halvány rezdülete sem, amikor tanult emberré emelkedtek. A középsztyábjutás nem volt gátfutás és nem kellett ezért az osztály megtagadásával fizetni. Ezek a fiatal morva parasztszármazékok nem a könnyebb élet vágyával mentek magasabb pályára, nem a középsztyai élet külső formái csábították őket. *A magyar kisebbség tehetősebb parasztsága a nyomasztó megélhetési terhek alatt visszavonta gyermekeit a középiskolákból és az egyetemekről. A harmincas évek elején a Sarló szociográfusai már majdnem mindenütt találkoznak ilyen letört magyar fiatalokkal a falvakban, akik félbeszakadt polgári élet után teljesen elvesznek a kezdetlegesebb életben. A parasztság tehát, amint elvesztette gazdasági erejét, kiesett középsztyát utánzó szerepéből.* Tanítatási kedve lelankadt, de a maradék középsztya sem fogadta mindig repesve az alulról jött népfiaikat. A kisebbségi helyzet második felében csak asszimiláció árán emelkedhettek fel paraszti életükből.

A parasztság nem élhette ki polgári ösztöneit. Arra nem gondolt, hogy a paraszti lét keretein belül teremtsen emelkedési lehetőségeket magának. Földje nem volt nagy és nem volt elegendő lába alatt. Ez még hiányos felsorolásunkból is kitűnik. A kényszerű demokratikus felaprózódást láttuk kisebbségi parasztságunknál. Valamiféle bolgárosodás volt ez, út a bolgár parasztdemokrácia alapjai

felé. A parasztság a folyton aprózódó földjén a hagyományos szemtermelést folytatta. Egyre nehezebben bírta a szemtermelésben a versenyt a nagy- és maradékbirtokosokkal és az agyontámogatott telepesekkel. Nem tudott változtatni termelőformáján. A szemtermeléssel csak azt érthette el, hogy fenntarthatta a paraszti élet legszűkebb alapjait. Emelkedésre már nem maradt ereje. S ha figyelembe vesszük, hogy a kultúra magasabb jelenségei a megélhetésben megtakarított felesleges erő kifejtése, úgy a parasztság alig rendelkezett ilyen felesleges erőkkel a magasabb kultúrateremtést illetően. Még saját népi kultúrájának elemeit is felesleges erők hiányában pusztulni engedte és helyébe semmit sem vehetett fel. A kisebbség közirói egyre hangoztatták a veszendőbe menő népi kultúra értékeinek megmentését, de a kallódás mögé, az okok világába nem tekintettek. Ezt a jelenséget az ősi erkölcsöktől és a népi közösségtől való elfordulással magyarázták s úgy vélték, hogy rábeszéléssel javíthatnak a helyzeten s visszavezethetik a falut a népi kultúra kincséhez. A cseh parasztság urbanizálódó rétegeinél ez a probléma fel sem merült, de még az intellektüeleknél sem. Nem érezték, hogy valamilyen bünt követnek el népük ellen, ha elhagyják népi kultúrájuk tárgyi vagy eszmei tartalmait és a kispolgárságát veszik fel. Érdekes volt, a kisebbségi kispolgárság nyugodtan élt városias kultúrformájában, de erkölcstelennek tartotta, ha a parasztság felvette a pantallót, a félcipőt és a selyemharisnyát. Viszont a magasabbrendű nemzeti lét végét jelentette volna az, ha a magyarság úgy megfogytokozik a kisebbségi helyzetben, hogy a parasztság tömegeire

egyszerűsödik. A csehek törekvése is az volt, hogy a magyarságot öntudatos polgári nemzeti létformájából kivetkőztessék. A magyarság ebben az állapotában „pour soi” tehát öntudatos és öncélú képződmény volt, paraszti tömegeiben a fizikai létezés „en soi” szintjére csúszott volna le.

Az elmúlt 20 esztendő a felvidéki magyar parasztság szempontjából úgy kell tekinteni, mint valami szédületes versenyt, amelyben a magyar parasztság arra kényszerült, hogy egyszerű ökrös vagy lovas szekereivel modern gépkocsival tartson ütemet. Mert körülbelül ilyen volt a különbség a többségi és kisebbségi agrár rétegek között. A magyar parasztságnak erején felül rohannia kellett, hogy le ne maradjon a szemtermelésben, ami létét megpecsételte volna. Azok az üzemi vizsgálatok, amelyeket szakembereink (Machnik Andor) a kisebbségi paraszti termelésről végeztek, pontosan tudósítanak bennünket arról, hogy a magyar parasztság léteért egyre kétségbeesettebben verekedett. Mindenütt növelte szemtermelését, csökkentette rét- és legelőgazdálkodását és a szalastakarmány termelését. A kisbirtok tehát mindenütt a szemtermelő formára vetette magát. Réteit is szem alá törte. Ennek következtében állattartása csökkent, földjeit nem trágyázhatta eléggé s így rablógazdálkodást folytatott. Tudjuk, hogy ezt csak a legkétségbeesettebb helyzetben folytatják. A kisebbségi parasztságot arra hajtotta élete, hogy minél több szemest vigyen a piacra. A csehországi parasztság termelése sokkal kielégítőbb volt. A kisbirtok üzemi feltételeinek jobban megfelelt, nem merült ki a mértéken és erőn felüli szemtermelésben. A piacokon a nagybirtok

olcsóbb áraihoz igazodik a szemes termények árszínvonalára és megesett, hogy a kisbirtokos termelő forma mellett ráfizetett a termelésre. Az, ami lent, nagyon mélyen, a paraszti mélyrétegek életében történt, nem látszott a felszínen azonnal és ha igen, akkor is csak összehasonlításokkal lehetett tudatosítani. Láttuk magunk körül a többségi parasztság virulens boldogságát. A telepések a terménytözséket is járták és mindenkor tisztában voltak a nagypiaci árakkal. Tőlük a kereskedők nem tudták a terményeket potom elrabolni. S meg kell állapítani, hogy a szláv parasztságnál nemcsak az állam támogatása volt irigylésre méltó, hanem a jólétben nagyobb készség is fejlődött ki benne a szakszerűbb és igényesebb földművelésre. A szláv parasztság 0,08%-a tanította fiait mezőgazdasági szakiskolákban, a német parasztság 0,05, a lengyel parasztság 0,06 és a legvisszamaradottabb ruszin parasztság 0,01%-a. A magyar parasztságnak azonban csak 0,001%-a küldte fiait mezőgazdasági iskolákba. Parasztságunk süllyedését semmi sem mutatja jobban, mint ez az adat.

Nyomorúságos helyzetünkben egyre erősebben kiáltottunk a dániai példa után. Jól esne most azt mondani, hogy a kiáltásokra végre omladozni kezdtek a magyar agrárius marandóság jerichói falai, de nem a kiáltók kiáltására történt ez. Érsekújvár egy homokos dűlőjében a latájner elemek gyümölcstermeléssel tettek kísérletet és kitűnő eredményeket értek el. A kívülről megmutatott példa nyomán a helyi parasztság végre felismerte, hogy csak az intenzív kertes gazdálkodás segíthet rajta és nagy lendülettel a gyümölcészetre vetette magát. Az

már aztán valóban a dán parasztagdálkodás követésének reményét keltette bennünk, amikor az újvári példa nyomán más helyek, városok és falvak is kísérletet tettek a kertészkedéssel. S itt hangsúlyoznunk kell, hogy ez a kísérlet nem volt csupán a termelés egyszerű jelensége. A parasztság eddig a szemtermelés primitív munkamegosztásában élt, kicsiny igényekkel, izgalmak nélküli tömény fojtottságokban. Szelleme éppen olyan volt, mint a szemtermelés primitív munkamegosztása, egyszerű és izgalommentes. A belterjes kertkultúra összetettebb munkamegosztásra és magasabbfokú szellemi tevékenységre kényszerítette, a sokféle és kényesebb áru termelése és az értékesítés belesodorta sokféle helyzetbe és kitanította, hogy megállja a helyét mindegyikben. A magasabbfokú termelőkultúra letépedeste a nehézkesség abroncsait a paraszti gondolkodásról és felkavarta e réteg tömény erőit. Öröm volt nézni, hogy felvulkánlott e réteg életerejére. Nem mondunk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a parasztpolgárosult típusa formálódott itt is s ez volt az újvári példa legnagyobb értéke. A parasztság végre rátalált arra az útra, amelyen biztos megélhetést érhetett el saját munkájával. S az volt a legfontosabb, hogy ez az út a saját életén belül emelkedett, nem kellett tehát a középosztályba vezető szörnyű gátfutást végigküzdeni, ha nagyobbértékű emberiséget akart elérni.

Csodálatos volt! Láttam olyanokat is, akik már útban voltak, hogy mint nadrágos emberek kiszakadjanak rétegükből. Az újvári példa visszatérítette őket. Tanult emberek kezdtek gazdálkodni s nemes versenybe álltak, hogy a napsugarat és a

mátyusföldei táj bőséges erejét zamatos gyümölcsös neveljék, aminek társadalmi neve a polgárosult agrár életszínvonal és magasabb termelő kultúra. Ez volt az egyetlen út, amelyen át a parasztság megszabadulhatott gátlásaitól, ahol megszűnhetett önmarcangoló parasztisága, a kivetettség és fél-emberség nyomasztó érzése. Ez volt az az út, amelyen át polgárrá emelkedhetett sujtott állapotából, ahol már mint paraszt nem is élhetett. A kisebbségi középosztály erőtlen is volt. Nem volt képes az elbocsátott paraszti rajok befogadására s így mentesülhetett is bizonyos mértékben. A nagyobb jövedelmek megerősítették a parasztság magyarságérzését is. Nemzetiségi magatartása nem merült ki többé a szlávok birtokonbelüliségének irigylésében, megtanult élni és megtanult saját erejéből boldogulni.

Lehet, hogy az érsekújvári példát felnagyítottuk, eltúloztuk fejlettségét, de jelentőségét sohasem. A kertkultúra formái szélesedtek és szélesebb közösségi jelentősége sem volt ismeretlen a termelők előtt. Egyszer az egyik újvári agrár-pionírnak kölcsön adtam Németh László „Magyarság és Európa” című munkáját s amikor visszakaptam, aláhúzva találtam a következő részeket:

„Magyarország nem városiasodott el; lakosságának sokkal kisebb hányada él városokban, mint Ausztria, Csehország vagy Németország népének. Az ipari vértódulás elosztása sokkal könnyebb itt, kevesebb a gyár és több a föld. Ha földművelői ma jórészt szemet termelnek is, a feltételek, hogy kertországgá legyen, kedvezőbbek, mint Európában akárhol. Földjének igen nagy része alkalmas a kertgazdál-

kodásra. Dél felé fordult lejtjeivel Európa boldog dionysosi övébe tartozik, síkságain a szikesező foltok között paradicsomi foltok vannak már ma is. Kertterményei éppolyan kitűnőek, mint búzája volt s egy vitaminkorban, ahol nem a kalóriákat fizetik meg a külkereskedelmi versenyben, mint új dömpingfegyver lesz mögötte a zamat.”

Fordítok egyet, lázasan keresem, mi kötötte még le az újvári paraszt pionír figyelmét. Gondolatait szeretném meglesni, kifürkészni azt, miképpen látta egyéni munkája magasabb értelmét, vajjon ismeri-e úttörő küzdelme közösségi értékét és jelentőségét? A következő oldalon még ezeket a mondatokat húzta alá:

„Kecskemét magyar s itt-ott az országban virágba borulnak a fiók Kecskemétek. Csináljunk kertországot Magyarországból. Nem annyi ez, hogy csináljunk belőle valami idegent, hanem terjesszük ki boldog övét a boldogtalanra.”

Itt megszakad a jegyzés, de ez is elég. Az újvári paraszt-pionír munkája nem volt a vagyonszerzés önző teljesítménye. Nem túloznék, ha tudatos országépítésnek vagy a kisebbség magasabbrendű léte felépítésének nevezném. Megnyugodva csukom össze Németh László könyvét, melyben magyar társadalomfilozófiát szőtt a kertkultúra jelentőségéből s arra gondolok, hogy az újváriak városukat szlovákiai Kecskemétnek nevezték s nagy tervek lobogtak bennük, ha jövőjüket elképzelték.

Minden kisebbségi sérelem jelentőségét veszti most előttem, amint az újvári példára emlékezem.

A középosztály

Mondd azt, hogy magyar középosztály, akkor tulajdonképpen azt mondtad: magyar állam, mert Európában sehol sem nőtt össze az állam és a középosztály annyira, mint nálunk. Van jelentős iparunk és hatalmas parasztságunk s mégis olyan a magyarság társadalmi élete, mintha csak középosztály élne ebben az országban. Mintha érte történe minden. Ez a réteg saját lázait rákényszeríti az egész országra, beleoltja az egész nemzetbe. Még kiváló szellemeket is sokszor megteveszt ez. Hajlandók ország és nép bajáról beszélni akkor, amikor csak a középosztály bajairól van szó.

A kisebbségi magyarság története is hosszú évek során olyan, mintha csak középosztály került volna a kisebbségi helyzetbe. Az északi nemzetiségi helyeken a középosztály még jobban összeforrott az állam lényegével. Itt teljesen az államból élt. A tanítók a magyar állameszmét tanították, a jegyző a magyar állameszme képviselője volt, a közhivatalnoki réteg az államot szervezte. A nemzetiségi középosztály is gyorsan magyarosodott. Šrobár említi Szlovákiáról írott könyvében, hogy az államfordulatkor a kétmillió szlovákság alig rendelkezett 600 intellektuállal, akinek nemzetiségi érzéséhez nem fért kétség. A szlovákság emelkedő hajlamú rétegei felszívódtak a magyar középrétegbe. A középosztály intellektuális része, a szellemi emberek, akik eszméket és hangulatokat teremtenek és hordoznak a közösségben, nagyon egyenlőtlenül osztódtak szét az országban. Ugyszólván csak a fővárosban élt

ilyen réteg, a vidéki városokban elsovadt, a szigeti környezet nem kedvezett neki. Ha szellemi emberek vidékre kerültek, úgy éltek itt, mint valami börtönben. Még a szervező, a hivatalnoki középosztály is csak átmenetinek tartotta helyzetét az ország peremén. Környezetével még akkor sem tudott összemelegedni, ha magyar volt az. Állandó elvágódások éltek benne, Budapest felé fordulva élt, s ha nyugdíjba került, egészen biztos, hogy elvándorolt arról a vidékről, ahol működött. Így volt, hogy nem tudtak regionális központok kialakulni abban a mértékben, amennyire szükség lett volna rájuk a Felvidéken. Volt egy kisebb értékű típus, amely az elsővel ellentétben ragaszkodott vidékéhez, de nem valami átgondolt és magasszemponútú lokálpatriotizmus alapján, hanem mert hatalmas gátások és nehézkedések éltek benne. Ez a típus nem tudott elszakadni környezetétől és életétől, amelyből származott, nem tudott felemelkedni belőle arra a magaslatra, amelyre szerepe kötelezte volna, csak ösztönök lobogtak benne, ivott, kártyázott és tönkrement. Az egyik fajta középosztályi ember az előkelő idegen volt, aki került a „bennszülötteket”. A másik, a bennszülött középosztály, jöttmentnek tartotta azokat, akik csak átszálló állomásnak tekintették helyüket. Mindkettő csak abban volt hasonló, hogy teljesen elzárkózott az alsóbb rétegekkel szemben. A mi középosztályunk csak mennyiségileg képviselte az államot és a magyar életformát az ország peremén. Minőségileg alig tudta ezt kifejezni. Egyéb okok mellett, a magyarság ezért nem tudta megfelelő időpontban az országot kitölteni, anyagi és szellemi erejével besugározni.

S most mondd azt, hogy megszűnik a magyar állam, akkor tulajdonkép a magyar középosztály felett mondasz halálos ítéletet. A magyar paraszt akkor is élne és magában hordozná a magyarság népi erejét, ha valami gonosz erő megakadályozna bennünket abban, hogy független és szabad államunkban éljünk, magyarságunk úgy rejtőzne a parasztságban, mint az oltáriszentség a tabernákulumban.

Az államfordulat halálos ítélet volt a kisebbségi középosztályra. Amint a békeszerződések a magyar államot összezsugorították, összezsugorodott a középosztály létalapja is. Ennél a rétegnél az eszméktartalmak, melyeket képviselt és kifejezett és az anyagi megélhetési alapok teljesen egybeestek. Az államfordulat épp ezért volt oly hihetetlen a középosztály számára. Rossz álomnak vélte, nem hitt neki. De kényelme is elképzelhetetlennek tartotta a fordulatot. Jó hivatalnok volt azért a felvidéki középosztály, ragaszkodott gazdájához, mert amikor az új állam meghódította a Felvidéket, s amikor tartós létét meg akarta szervezni, nem állott szolgálatába, szervező erejét nem adta oda neki.

A magyar hivatalnokok nagy része nem tette le az esküt.

De amikor a rossz álom nem akart szűnni, s amikor a békeszerződések a határokat véglegesítették, a középosztály elindult, hogy régi gazdájánál a magyar államnál jelentkezék. Volt ebben hűség, volt ebben kényszer, de mindenesetre a középosztály lényege mutatkozott meg ebben: összezsugorodott létalapját, a megcsonkított magyar államot kereste, amikor expatriált. Mást alig tehetett. Később már a csehek idegenből hazahívott hivatalnokai özönlöttek

egyre tömegesebben a Morván túlról és szorították kifelé a magyar hivatalnok-középosztályt. Ez hát hatalmas tömegekben indult el Csonka-Magyarország felé. Magyarország elveszítette területe 65%-át, népessége 75%-át, de hivatalnokai hazatódultak s a csonka országnak háborúelőtti hivatalnoki rétege 90%-át kellett eltartani. A Felvidékről 1918-tól 1924-ig, az expatriálás éveiben, 130.000 ember ment a csonka hazába. Legnagyobb részük törvényhatósági és közszolgálati alkalmazott és vasutas. A szabadfoglalkozású középosztályiak száma elenyésző.

A társadalmak szerkezetét szokásos gúlához hasonlítani, ahol a zárókő a társadalom felső osztályait, a középső részek a középosztályt, az alsó rétegek pedig a munkásságot jelképezik. A magyar kisebbség, amikor kiszakadt a magyarságból, arra kényszerült, hogy mint kis piramis önálló életet éljen. De ez a piramis a kisebbségi lét elején, azonnal elveszíti felső rétegeit s a középső rétegei is máiknak és kihullanak a gúla rendszeréből. Ezek kihullását szinte robajszerűen hallani lehetett: a kisebbség egész testét sajtások járják át. A csonkaság érzete vesz rajta erőt, mint a betegnél, aki nem tudja megszokni, hogy végtagjait levágták. Vannak esetek, amikor a beteg beleőrül egy testrésze elvesztésébe. Ilyen volt a kisebbség társadalmi közérzete is az első időben. Még nem is olyan régen az egymilliós magyarság beletartozott a nemzet egész szervezetébe. Tudatát nem bántotta a csonkaság érzése. Legfeljebb a szociális alárendelődés izgatta egyes rétegeit. De most a kisebbségi helyzetben a nemzeti alárendelődés érzetét is el kellett viselnie. Az új állam

a megmaradt középosztályi elemeket is nagyon megtizedelte. Sokan visszamentek a hivatalokba. Lojális polgárok lettek s a kenyérrel együtt elfogadták és szolgálták az új állameszmét. Voltak, akik felfedezték szláv származásukat és kegyesebb elbánást eszközöltek ki maguknak a hatalom részéről. A valaha északról délre származott szláv hivatalnokok, akik nevüket is megmagyarosították, most előszedték régi szláv nevüket. A középosztály lojális csoportja nem tudott még katakombákat sem építeni a magyarság felé. Tudata legrejtettebb zugaiba sem tudta elásni magyarsági érzését, földberejteni, mint kincset, kivárni a jobb napokat és a történelem fordulását.

Észbontó volt ez a helyzet. A felvidéki magyarság arra kényszerült, hogy önálló életre rendezkedjék be, viszont szerveit az önálló életre megcsonkították. Minden kisebbség helyzete tulajdonkép önálló létre ítézés megfelelő szervek nélkül. A Csehszlovákiába szakított magyarság húsz esztendő alatt szakadatlan erőfeszítéseket tett, hogy megteremtse hiányzó szerveit. Voltak olyanok, amelyeket újra lehetett teremteni, amelyek kinőttek, mint valamely növény megtépett ága. De voltak olyanok is, amelyeket semilyen erőfeszítéssel nem lehetett kialakítani s elvesztésük okán nem szűnt meg a megcsonkítottság érzése.

Elsősorban az intelligencia hiányát kellett valamiképp megoldani. A Felvidékről már a háború előtt a központba áramlott a magyarság szellemi ereje. A központ teremtette meg a hangulatokat és diktálta az egész országnak. A végeken kevés hely kivételével valami jóságos kényelem uralko-

dott. A felvidéki magyar, amennyiben az országos dolgok érdekelték, kijárt a pesti gyorshoz esténként s az állomáson vette meg kedvenc lapját s hazafelé elolvasta kedvenc közírója vezércikkét és képviselője parlamenti felszólalását.

De most ki fogja megteremteni az eszméket és hangulatokat és ki és mi fogja majd körülhordozni a kisebbségben? Ki diktálja majd az egységes viselkedés módjait, ki fogja a kisebbségi sors hangulati tartalmait kifejezni? Hol vannak a gondolkodók és a politikusok? Hol vannak a művészek, akik művészetük eszközeivel és formáival az időbe és a történelembe beleírják a kisebbségi ember szörnyű helyzetét?

Ki végzi el ezeket a szerepeket?

Közösségi élet ezek nélkül teljesen lehetetlen!

E funkciók hiánya akkora volt, mint amilyen elementárisan jelentkezett utánuk a szükségérzet. A kisebbségi sorsban maradt középosztály hirtelen politikai kereteket szervez s ide próbálja menteni a kisebbség politikai erejét. Gyorsan a meglévő erővel országos sajtót is teremtenek és ennek segítségével diktálják a viselkedés új formáit. Szerveztek számtalan kultúrakciót is. Folyóiratok, egyesületek születnek, megszűnnek és ismét születnek, hogy rövid lét után újra elszenderüljenek. Annyi folyóirat nem indult még sehol és nem mult ki az első számok után, mint a Felvidéken. A tegnap lázzal megszült eszme holnapra már végelgyengült. A hirtelen fordulatok s a rántóró sebes események, gyors alkalmazkodást követeltek s a középosztály nem értette mindig ezeket a fordulatokat. Hagyománnyal, kultúrával és szakmai jártassággal rendel-

kező emberek kellett volna, még hozzá a javából és ilyenek alig maradtak a kisebbségi helyzetben. Az elhagyott komoly szerepekbe harmad- és negyedrangú erők léptek. A technikai készséggel rendelkező hivatalnoki típus az eszme- és gondolatteremtés szerepébe kényszeredett. Így lett a kontárság általános a kisebbségi életben. A kontárság szinte törvénye volt annak az életnek. Mert ha elesik, vagy elpusztul egy hadsereg kipróbált vezérkara, akkor az alsóbb tiszti állományból pótolják a veszteséget. A képességek s szerepek szörnyű zűrzavara támadt így a kisebbségi magyarság életében. Hosszú-hosszú ideig olyan volt az élet, hogy körülöttünk nyögtek a hegyek és nálunk csak kicsiny egerek születtek. A középosztály erővesztésével hirtelen felszökött az alsóbb rétegek középosztályt utánpótló kedve. Talán azért, mert megszűntek azok a szorítások, amelyekkel a középosztály a régi életben társadalmi helyzetére vigyázott s ellenőrizte az alsóbb osztályok kiválasztódását. Ez az utánpótló kedv azonban új utakon érvényesült. A középosztály kiesett gondtalan, urizáló helyzetéből, a nyugdíjak és havifizetések biztonságából és a népalji elemek taníttatási kedve ezzel más utakra térült. A változás előtt leérettégizett a népfő s valamilyen hivatalban elhelyezkedett. De a változás után ez már nem biztosította a középosztályi életszínvonalat. Szabadpályára kellett hát mennie annak, aki emelkedni akart. Így érkezett be az első kisebbségi nemzedék s már más szemmel tekintett körül életében. Itt született, vagy ha nem, akkor itt élte fiatalsága legnagyobb részét a kisebbségi körülményekben. Az öregebbekben mindig gátlásokat ébresz-

tett a szláv oldalon, ha a régi keretek nemzetiségi dolgait emlegették. A fiatalság azonban öntudattal fordult a hódítók felé. Nem érezte a mult gátlásait. A jelenre tekintett és az új környezetben akarta megtalálni helyét. Ha a hódítók elvették a magyarlakta területeket, akkor vállalják azt is, hogy a magyarság itt élni akar és gátlások nélkül boldogulni ott, abban az életben, amelyet nem maga választott magának. Ez volt a fiatalok tudatának tengelye, ebből származott biztonságérzetük, amely nélkül lehetetlen volt élni. Az új fiatalság már nem volt csupán középosztályi elem. Mintha a csonkaságban élő kisebbség arra rendelte volna első legfiatalabb hajtását, hogy a legszükségesebb szervek pótléka legyen, az intelligencia, az eszmék és hangulatok teremtője és hordozója. A kisebbségi nemzedék az intelligencia szerepét teljesítette, még akkor is, ha szakművelődést folytatott. Kísérletet tett arra, hogy megteremtse a kisebbség szellemi létformáját. Amikor felcseperedett és körülnézett, akkor más rétegek hiányában, csak a népalji magyarságot látta maga körül. A magyarságot tehát a néppel azonosította és szemléletében a maga szerepét e rétegeknek rendelte alá. Az idősebb évfázatok régi hierarchikus magyarság-szemléletükből csak nehezen tudtak szabadulni. A fiatalság reálisan tekintett körül; illúziók nélkül, tisztán és bátran következtetett. Lehetségesnek tartotta, hogy a nemzeti életet fel lehet a munkásságra, a parasztságra és a belőle rajzó és érte élő intelligenciára építeni. Már nem látta a magyar társadalom piramisának felső rétegeit, alig látta a felfelé néző középosztályt, csak az alsóbb rétegek voltak szeme előtt. Ez volt

szülőanyja is nagyrészt, magyarságát és a magyarságot ezekkel azonosította. Nem ismert el más, szűkebb kategóriát a nemzet számára. Nem ismert osztályt, a tagolatlan magyar szemlélethez emelkedett fel. Az új állam nem adott lehetőséget arra, hogy hivatalnok-szervező középosztály alakuljon ki megfelelő mértékben. A csehek elnemzetlenítő iskolapolitikája folytán a magyar iskolák nem tudtak megfelelő módon kifejlődni és helyt adni a fiatal tanítói és tanári nemzedéknek. A vállalatoknál nem tudott elhelyezkedni a kisebbségi szakintelligencia. A magyarság anyagi erők hiányában nehezen tudott olyan vállalatokat teremteni, ahol a fiatal középosztály kenyeret találhatott volna. A szövetkezeti élet terén mégis van egy példa erre. Néhány vállalkozószellemű szervező 1925-ben nagyban vásárló és szövetkezeti központot létesített Galántán és bámulatos eredményeket ért el. 75 tag-szövetkezettel kezdték és 1938-ig 210-re emelkedett a tagszövetkezetek száma. A központ sokmillió forintot bonyolított le évente. Szövetkezeteket hívott életre, kultúrházakat épített, „Szövetkezeti Ujság” című lapját 41.100 példányban jelenteti meg és ingyen küldi szét. 50.000 szövetkezeti polgár tartozik a Hanza központ szervezetébe. A szövetkezeti mozgalom nem pusztul itt bele a nagykapitalista formákba, a paraszti érdekek védelmét látja el. A szövetkezeti központ szakemberei egyre-másra szervezték meg a mezőgazdasági értékesítés ágait. Legsummásabban úgy fejezhetnők ki jelentőségét, hogy a kisebbségi magyar paraszt tevékenysége sugarát messze kiterjesztette az ország határain túlra. Alakította a szervező középosztály új és

értékes típusát. A kisebbségi élet olyan csodájának és eredményének számított ez, mint az újvári példa a gyümölcsészet terén.

A kisebbségi életben minden nagyobb eredmény egy-egy város nevéhez fűződött. Újvár új paraszti kultúrát mutatott. Galánta felől a gazdasági szervező szakintelligencia ereje sugárzott. És Léva felől is fénylett valami tündöklő csík. Ez a kis garamparti város, távol a nagy kultúrközpontoktól csodálatos eredményeket produkált kulturális téren. A SZMKE (Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület) helyi szervezetében európai kultúrszínvonal uralkodott. A helyi kultúremlékek állandóan országos rendezésekkel lepték meg a magyarságot. Hatalmas népviseleti és népművészeti napokat rendeztek, majd pedig szabadtéri előadásokat Léva piacterén. Fenséges ünnepen érezte magát az ember a garamparti kis metropolisban, ha a rendezéseket végigszemlélte. Az utolsó években tízezres magyar tömegek vándoroltak a magyar városba s olyan volt ez, mintha a magyarság önmagát lelta volna meg. Alkalmas lett az öncélú életre. Bebizonyította, hogy nem lehet elpusztítani.

Nehéz volt a kisebbségi középosztály helyzete egy olyan állam keretében, ahol ezer és ezer erő tört arra, hogy a magyarság elért polgári színvonalát elapassza és a további fejlődés elé gátakat vessen. Az állam úgy hatott a fiatal magyar szellemiségre, mint valami lidércnyomás. A nyomasztó napokat szemlélve, a fiatal szellemiség nehézkesen tudott helyezkedni, igazodni úgy, hogy az apák politikai ellenállását se gyöngítse, a népi érdekek árulójává se váljék s ugyanakkor az államtól is kieroszakolja

azokat a támogatásokat, amelyek a magyarság anyagi, vagy szellemi állományának gyarapításához szükségesek voltak. Általában az állam sok problémát okozott a kisebbségi középosztálynak. Az államhoz való viszony minden gondolkodót izgatott a kisebbségi napok múlásában. Voltak esetek, amikor nem lehetett nyugodtan és világosan dönteni. A kisebbségi szellemiség nem akarta ugyanis, hogy csak magyar temetők térjenek vissza az anyatesthez, s ezért meg kellett keresni életfeltételeit az állam keretében is.

A magyarság látható integráción esett által s folyton egységesült. Rétegei közel kerültek egymáshoz és kiegyenlítődték. A Hodzával folytatott nemzetiségi tárgyalások hirtelen a felszabadulás legteljesebb örömeiben fejeződtek be. A kisebbségi magyarság egységes örömmel vett részt ebben a nagy műveletben. Szinte osztatlan népi közösségnek érezte magát, amikor hazatért. Nemcsak párt-politikai egység volt ez. A magyarság alsó rétegeinek és a beletöredezett vagy tudatosan beléolvadt középosztálynak a közössége volt, a tulajdonképpeni „felvidéki egység”, a kisebbségi élet legnagyobb eredménye, több, mint pártpolitika, politikai párt által ki nem sajátítható valóság, program és példa a hazai környezetben. De nem olyan példa, amely itthon az anyaországban teljesen ismeretlen. Mert hisz éppen az utolsó évek során a felvidéki egység alulról való kiépítésénél sokszor hivatkoztunk az anyaországi népi mozgalmakra, a népért síró szociográfiára, az intelligencia és a nép szövetségére, melyből új élet támad a magyar földön.